

DONES I MEMÒRIA

Vides i treballs al Poble-sec del segle XX

Adaptació per a primària

Les carnisseres del Portal Nou. Barcelona. 1919

Josep Salvany. Biblioteca de Catalunya. Fons Fotogràfic Salvany

Adaptació per a primària de la proposta didàctica de l'Ateneu de Memòria Popular "Dones i memòria. Vides i treballs a la Barcelona de segle XX"

Autora: M. Pau Navarro

Partint de la idea i el format del projecte original, s'ha fet una adaptació de les biografies. L'objectiu és que formin part del projecte sobre la història del barri i l'escola que s'ha realitzat el curs 2022-23, a 6è de primària, a l'Escola Mossèn Jacint Verdaguer del barri del Poble-sec de Barcelona.

La primera biografia, la **Teresa**, manté el nom i l'estructura de la biografia original. Comprèn el període històric de 1910 a 1931 i es fa arribar a la protagonista al Poble-sec, on viurà la vaga de la Canadenca

Aquest text ens permet treballar els aspectes de l'emigració del poble a la ciutat, la feina de les dones, la lluita obrera i la vaga de la Canadenca. L'espai físic en què estava situada la fàbrica és un dels llocs del barri que es treballen en el projecte.

La segona biografia, la **Margarita**, ens situa en el període de 1903 a 1922, quan l'edifici de l'escola eren les oficines de l'Exposició Internacional de 1929. La Margarita és un secretària que treballa en aquestes oficines. És un text d'elaboració pròpia a partir de les memòries personals que conserva la seva família.

Amb aquesta biografia hem pogut fer referència a l'educació de les dones i a alguns aspectes concrets del treball femení, com la diferència de sou o l'assetjament.

La biografia de la **Roser**, de 1931 a 1947, ens acosta a la vida i l'escolaritat durant la guerra. La Roser va ser alumna de l'escola durant la República, va viure la guerra d'Espanya, va marxar amb l'últim comboi de nens traslladats a Rússia; allà va viure una altra guerra i no va poder tornar a casa fins a nou anys després, via Mèxic. La biografia és d'elaboració pròpia a partir d'un text escrit per la protagonista a la primavera de 2006, amb motiu del 75è aniversari de l'escola Mossèn Jacint Verdaguer i de fragments del llibre "Trenes tallades" de la mateixa autora.

El seu periple vital ens permet treballar com era l'escola durant la República i la guerra i introduir conceptes com l'exili, el retorn i la postguerra.

L'última biografia comprèn els anys des de 1977 a 2011 i és la de la **Valerie**, activista veïnal del barri. La lluita de la Valerie va permetre recuperar i museïtzar el Refugi 307, un dels espais del barri que els nois i noies de 6è "patrimonien" en un projecte conjunt amb el MUHBA. Es tracta també d'un text d'elaboració pròpia a partir de les dades biogràfiques de la Valerie.

La història de la Valerie ens vincula amb la lluita veïnal i la seva importància per, en aquest cas, recuperar el patrimoni històric.

01 DEL CAMP AL POBLE-SEC

LA TERESA (1910 -1931)

Rentant al safareig a la Torre de l'Espanyol, 1915
Josep Salvany. Biblioteca de Catalunya

Recordo la gelor del vidre del tren a la cara, els ulls sempre ben oberts per no perdre'm res. Enrere deixava la casa a la Torre de l'Espanyol. La gran ciutat m'era una desconeguda. Barcelona, 1910: un eixam de gent cercant oportunitats i un futur millor i jo amb només 15 anys, sense encara saber que aquell trajecte, Lleida-Barcelona, transformaria completament la meva vida.

Vaig baixar del tren amb la maleta a una mà i a l'altra un paperet amb una adreça. Me l'havia donada el capellà del poble, que era qui s'encarregava de buscar-nos feina en unes cases benestants i ben catòliques que ens preservessin de caure en el vici. Guarda-la bé Teresa, nostre senyor et salvi de ser una d'aquelles pecadores que deambulen soles i sense ocupació per la gran ciutat, em va dir. I jo agafava aquell paper ben fort.

Carrer Bruch, núm. 32 pis principal. L'edifici era imponent i bonic enmig de la nova Barcelona. Jo que mai no havia sortit del poble m'embadalia a cada cantonada. La senyora Riera m'esperava de feia hores però jo poc en sabia de tramvies i les cames no em podien anar més de pressa. Al arribar, les altres minyones em van indicar les meves funcions mentre m'ensenyaven la casa. Era gran i lluminosa, amb sostres alts i retrats per tot arreu. Finalment, em van acompanyar al meu dormitori, una habitació minúscula i fosca. Aquell dia no vaig poder dormir, pensava en el poble i la mare i aquella casa enorme amb mobles cars i pesats cortinatges.

La vida a Barcelona no era fàcil. Tenia els genolls nafrats de tant que fregava terres i jo, acostumada a l'aire lliure, empal·lidia tancada en aquella casa enorme. Tanmateix, no tot eren penes. Diumenge a la tarda, em deslliurava de l'odiat uniforme i em vestia amb roba de colors per anar a ballar. Agafades del braç, les minyones més joves corriem carrer avall fins el Saló Recreatiu. Passàvem ràpid per davant de la parròquia perquè el capellà no ens sermonegés sobre els perills de la música i la carn. Al saló, podíem xerrar i criticar la mestressa mentre esperàvem que els nois ens traïessin a ballar.

Allà vaig conèixer en Miquelet, un soldat ben plantat i amb cara de bon xicot que un dia em va acompanyar a casa. Jo de tan tímida com era ni parlava i ell xerrava pels descosits. Ja veuràs Teresa que quan acabi la mili tindrè una casa modesta però bonica i plena de canalla jugant. I tu estaràs amb mi. Era cinc anys més gran que jo i no sé si va ser aquella determinació o el somni de tenir una llar allunyada de les ordres constants de la senyora, però me'n vaig enamorar. Tres anys més tard ens casàvem a la parròquia i jo per fi deixava la casa del carrer Bruc.

El Miquelet havia trobat feina a la Canadencia i gràcies al contacte d'un dels seus companys vam poder llogar un piset al Poble-sec. Era un quart estret i vell però, si alguna cosa havia après de minyona, era a arreglar una casa. El primer dia que m'hi vaig quedar sola, vaig col·locar amb molta cura els llençols de l'aixovar. Tenien unes puntes precioses que la mare m'havia ensenyat a cosir sota la llum d'una espelma. Hi quedaven tan boniques a la nova casa! Hi estàvem bé. Entre el sou del Miquelet i alguns encàrrecs per cosir que em feia l'antiga mestressa anàvem tirant. Ben aviat van arribar els meus dos primers fills, en Lluïset i en Carles, que nasqueren amb poc temps de diferència. Els dies passaven volant.

Entre netejar, recollir, comprar, cuinar, donar el pit i atendre les criatures cosia tot el que podia, sobretot de nit, quan tots dormien. Se'm tancaven els ulls de tan cansada que anava i havia de vigilar de no punxar-me amb l'agulla. A mi aquella vida em semblava prou bé. Acostumada a servir, ja ho estava! Almenys ara ho feia per als meus i poc que m'havien ensenyat a desitjar res més. Al cap de poc temps va néixer la nena.

Li vam posar el nom de la mare, Dolors. Com la trobava a faltar! Sovint pensava que estaria orgullosa de mi si em veiés amb marit i amb fills i lluny de la misèria del poble! Encara recordo com s'enfadava quan em veia enfilada als arbres i em deia que, de tan cabreta, em quedaria per vestir sants. També trobava a faltar les meves antigues companyes. D'ençà que havia deixat la casa dels senyors, que no ens veiem. Sort de les meves noves veïnes, la Rosa i l'Antònia, amb qui podia parlar a estones a la porteria o al safareig i m'ajudaven amb els nens. La Dolors volia pit cada dos per tres. Xuclava i xuclava com si s'acabés el món. Jo no sé què podia treure de mi, de tant eixuta i cansada que estava. De seguida se li van posar unes galtes ben rodones i vermelles i totes les dones del mercat de Sant Antoni li feien festes.

Sort del meu pit i les seves galtes plenes perquè a la ciutat no venien bons temps. D'ençà de la guerra europea, que tot pujava de preu i ben aviat va ser impossible estirar més els diners. Sort en vam tenir que, a la lleteria, la Mercè es va avenir a fiar-nos i, un dia que ens vam quedar sense carbó, l'Antònia ens va deixar baixar al seu pis per arraulir-nos al voltant del braser. Quin fred va fer aquell gener ... Érem al 1918, la Dolors acabava de fer l'any i jo patia molt. Només faltava que els carboners es neguessin a vendre'ns carbó per fer negoci amb els països en guerra. Al carrer, la gent cada vegada estava més enfadada. Un dia, caminant cap al mercat vaig veure un grup de dones assaltant un carretó de carbó. M'hi vaig apropar i, malgrat la por, les vaig ajudar a repartir-lo entre les que feien cua a la carboneria. Fins i tot em vaig quedar sense veu de tant com vaig cridar: A baix els acaparadors! Les setmanes següents, entre mitins, reunions, manifestacions plenes de dones i batusses amb la policia, em van fer sentir menys sola i dins meu vaig començar a saber que la vida podia ser alguna cosa més que la casa, el Miquelet i les criatures.

Les dificultats van durar anys. El 1919, en Miquelet i els seus companys van començar una vaga per donar suport als acomiadats de la fàbrica. Demanaven millors condicions de treball i un salari digne i la readmissió dels acomiadats. Van ser uns mesos durs, amb el Miquelet sense treballar ni portar un sou a casa.. I jo vinga a cosir i a cosir. Aquells anys, amb els nens a escola, vaig poder augmentar els encàrrecs. No va ser fins a la República que la cosa va començar a millorar.

02 TREBALLAR A L'EXPOSICIÓ INTERNACIONAL

LA MARGARITA (1903-1922)

Esquilant una vaca a Montjuïc, 1922

Autor: Josep Salvany. Biblioteca de Catalunya

Yo, Margarita Marty Sanromá, nací en Barcelona (Cataluña) el día 9 de enero de 1903. Mis padres fueron don Cosme Marty Giraud y Doña Julia Sanromá Albareda. Fueron un matrimonio muy feliz, dedicado enteramente al trabajo y al hogar con la esperanza de labrar la felicidad de los hijos que el destino les otorgara (...)

Mi pobre madre, muy joven, alrededor de los treinta años, quedó viuda con dos niñas: una de nueve años y mi hermanita de cinco meses, junto con mi abuela materna. (...)

A pesar de la desgracia, y gracias a las ayudas de algunos conocidos, tanto mi hermanita como yo pudimos ir a la escuela. Con las monjas aprendí francés y nociones de contabilidad y entré a trabajar en el despacho del Sr. Vilumata.

En casa todas se alegraron; mi sueldo podía ayudar a la escasa economía familiar.

El trabajo me gustaba, pero no duró mucho tiempo. Un día, mientras me dictaba una carta, el señor Vilumata intentó propasarse conmigo; salí como pude del despacho y no volví nunca más. Mi pobre madre estuvo de acuerdo conmigo; ya intentaría buscar otro trabajo que no afectara a mi decencia (...)

Pocos días después recibí un aviso del Sr. Puigdomenech, gran amigo de mi padre y además pariente lejano del Sr. Vilumata. Conocedor de lo ocurrido a raíz de mi salida del despacho de su pariente.

Sabiendo también mi sólida preparación para llegar a cubrir una plaza de categoría en las oficinas de la Exposición Internacional de Barcelona de 1929, por ello me anunció las plazas vacantes a cubrir.

Quiso hacerme una carta de recomendación al respecto, pero yo, segura de mis condiciones no quise que lo hiciera, tan solo acepté una carta de presentación.

Las oficinas estaban situadas en la calle Lérida y alrededor solares para edificar.

Mi madre quiso acompañarme, pero le rogué que aguardara en el vestíbulo de la planta baja y yo, muy nerviosa, me dirigí a la planta superior en donde estaban situadas las dependencias oficiales.

Al poco rato se me acercó un ujier preguntándome el motivo de mi visita y la entrega de la recomendación para ello. Muy asombrada le respondí que quería ser examinada sobre mis aptitudes y si no eran aceptables me volvería por donde había venido.

Mientras a mi alrededor había dos grupos compuestos por los padres con sus niñas respectivas aguardando ser recibidos.

El ujier que me había atendido volvió al poco rato y me dijo que el señor Secretario General me estaba aguardando. (...)

El día 11 de junio de 1922 empecé a prestar servicio como administrativa en la sección extranjera del Negociado en cuya jefatura estaba Don Santiago Maynes. En este despacho había dos señoritas más, pero yo fui enseguida nombrada su secretaria por mi experiencia en el trabajo y mis conocimientos de idiomas y también por ser taquígrafa. Mi sueldo inicial fue de doscientas cincuenta pesetas mensuales, con dos pagas extras al año.

Al año siguiente mi sueldo se elevó a ochocientas pesetas mensuales y dos pagas extras.

Ganaba más que muchos hombres y me sentía muy dichosa de poder ofrecer a mi madre el resultado de sus esfuerzos para conmigo.

Margarita Marty

A black and white portrait of a young girl with dark hair styled in two braids. She is looking slightly to the right of the camera with a neutral expression. The background is a plain, light-colored wall.

03 VIURE DUES GUERRES

LA ROSER (1931 - 1947)

Retrat escolar Novembre 1938
Autor desconegut

Precisament, la setmana passada s'acabaren els actes commemoratius del 75è aniversari de la inauguració del grup escolar Mossèn Jacint Verdaguer, en els quals vaig assistir com a ex alumna i vaig participar en allò que em demanaren.

Tot fou molt ben organitzat, emotiu i càlid. En un dels actes, uns nens feien una representació sobre la troballa d'uns papers i cartes, que hom ocultà en acabar-se la guerra i, per donar-hi la força que calia, acústicament reproduïen el brunzit de les sirenes d'avís de bombardeig i l'espetec de les bombes; un dolor amarg m'oprimí la gola i els ulls se m'ompliren de llàgrimes. Més tard vaig reflexionar que si després de tants anys encara m'afectava la simulació d'un bombardeig, l'impacte del fet real havia estat molt profund.

I, precisament, mitjançant l'escola, el juliol del 1936 anàrem de colònies a la Pineda de Calafell, on ens sorprengué l'inici de la guerra. Passejàvem per la platja i uns trets alarmaren els monitors que seguidament ens feren ajaure a la sorra i ens digueren que s'havia escapat un gos rabiós i l'estaven atrapant. Això passava no gaire lluny del seminari de Sant Joan de Déu. L'endemà, un tren especial arribà al baixador i pares i mares ens vingueren a buscar.

S'acabaren les colònies....i la pau. Com va canviar la vida! La guerra ho alterà tot. Desaparegué aquella confiança de circular pels carrers amb tranquil·litat. Els bombardeigs ens acovardien i els nostres ulls començaren a veure'n els desgavells. L'escassetat de menjar no m'afectava tant, malgrat adonar-me dels canvis alimentaris.

El curs 1937-1938 va ser discontinu a causa de la guerra i de les bombes. Quan sonaven les sirenes, corríem cap al refugi. Si érem a l'escola, anàvem a l'entresol de davant mateix de l'escola, on vivia donya Eugènia, la nostra mestra de cinquè. Quan construïren el refugi de l'escola, corríem fins allà per amagar-nos-hi.

Després de l'estiu de 1938, els pares i els oncles es posaren d'acord i ens portaren a Mollet, amb els avis. Els pares continuaven vivint al Poble-sec, per la feina. El nou domicili lluny de la ciutat va significar alliberar-nos de l'angoixa dels bombardeigs.

El tiet Victor, metge que vivia a Madrid, tornà a la família per portar, com a metge i responsable, una expedició de nens i nenes des de Barcelona a Rússia. Tornà amb molt bona impressió de la primera expedició i decidir portar a la seva dona i la seva filla a la següent; jo ja tenia dotze anys i els pares van decidir que els acompanyés; el meu germà vindria més endavant, però l'evolució de la guerra ho va impedir. No el vaig tornar a veure fins que vaig tornar a casa molts anys després. L'objectiu principal d'aquest viatge era allunyar-me de la guerra. El 20 o el 23 de novembre de 1938, juntament amb una expedició de 317 nens, nenes, educadors i altres persones, partíem d'un palauet de la Diagonal en autocar fins a Port Bou, des d'on, en tren, viatjàrem fins a París i després fins a Le Havre. Aquí ens esperava el vaixell soviètic Fèlix Dzerjinski, que, a través del canal de Kiel, ens va portar fins a Leningrad.

Aquest canvi tant sobtat m'obrí noves expectatives. Però la seguretat i l'acolliment, amb el temps, no compensaven l'allunyament dels de casa i de la terra. Era molt dur. I encara ho fou molt, moltíssim més, de dur, amb la Segona Guerra Mundial, que ens enxampà de ple i ens feu viatjar amunt i avall per aquell immens país, fugint de la proximitat de la guerra, i patint les misèries impensades.

Finalment, al cap de nou anys i via Mèxic, vaig tornar a casa. Va ser un llarg viatge en vaixell. La tornada no va ser fàcil. Per a que no tinguéssim problemes, l'oncle arranjà la documentació com si només haguéssim viscut a França i a Mèxic. Havíem de tenir molt present que havíem d'ocultar sempre la nostra llarga estada a Rússia.

En arribar a Vigo m'esperava la mare i el meu germà. Al pare no el van deixar sortir de Barcelona; segons em va explicar el meu germà, al novembre de 1939 el van detenir i apallissar acusat de "rojo separatista". En aquells anys, per a qualsevol desplaçament dins del país es necessitava un salconduit. Com que el pare havia estat empresonat la família sospitava que no li donarien i van preferir que m'esperés a Barcelona.

Jo havia marxat amb 12 anys i tornava amb 21. Havia marxat encara una nena i tornava una dona. Havia crescut lliure, malgrat la guerra, fent coses de “nois” i tornava a una Barcelona on fins i tot se’m va fer incompreensible que al ball de l’envelat un xicot demanés al meu germà – no a mi!- si podia treure’m a ballar.

Esquemàticament, he explicat tota la meva trajectòria perquè veieu com una guerra m’empenyé cap a una altra de pitjor. Amb això no vull pas dir que la d’aquí fos millor, ni molt menys! Cap motiu no justifica cap guerra. Els mals que comporten als ciutadans cap victòria no els pot compensar. Són una terrible estafa, les guerres. Ens capgiren la vida, destrossen famílies, comunitats, cultura, i només per ambició de grandesa i poder, vanitats.

03 LA LLUITA VEÏNAL

LA VALERIE (1977 - 2011)

Façana del Refugi 307, Barcelona
Autor desconegut

"Si la esperanza se apaga
Y el Babel se comienza.
Qué antorcha iluminará
los caminos de la tierra?

Si el azul es un ensueño
Qué será de la inocencia?
Qué será del corazón
Si el amor no tiene flechas?

Si la muerte es la muerte
Qué será de los poetas
Y de las cosas dormidas
Que ya nadie recuerda?

Oh sol de las esperanzas!
Agua clara! Luna nueva!
Corazón de los niños!
Almas rudas de la piedra!

Hoy siento en el corazón
Un vago temblor de estre
Y todas las rosas son
Tan blancas como mi pe

Federico García Lorca · November 1918

La Valerie va néixer a Birmingham, Anglaterra, el 1950, filla d'un integrant de les Brigades Internacionals.

A la dècada dels 70 es va traslladar a Barcelona per a fer de professora d'anglès per a empreses i particulars.

L'any 1977 li parlen d'un pis amb bones vistes al Poble-sec i s'hi trasllada. Va anar a viure al carrer Nou de la Rambla on continuà amb la seva feina de professora d'anglès.

Davant de casa seva hi havia una fàbrica de vidre que es va construir el 1945 i va tancar el 1995. L'Ajuntament volia aprofitar el tancament per a realitzar obres de millora d'infraestructures del barri, com la construcció d'un nou ambulatori. La Valerie, des de casa seva, va veure un petit forat a la muntanya de Montjuïc, al mig de la construcció la fàbrica i li va semblar molt estrany.

Va decidir entrar i investigar. Va trobar una mena de túnel que continuava i no anava cap a les obres noves.

La Valerie era inquieta i curiosa, Va parlar amb els veïns més grans del barri, amb els que podien recordar que hi havia allà abans que es construís la fàbrica. Li van explicar que allà havia hagut un refugi de la guerra civil.

Aquest descobriment la va portar a iniciar una llarga feina buscant el suport i l'ajuda de moltes persones. No va aconseguir gaire ressò; semblava que ningú estava interessat en una cosa que per a ella significava molt. "No se si no em fan cas per ser dona, estrangera o anarquista" acostumava a dir.

Finalment va contactar amb gent del barri que treballava per recuperar la memòria del barri i els va convèncer de la importància del descobriment. Amb ells va fundar anys després el CERHISEC, el centre de recerca històrica del barri.

Van iniciar una llarga campanya per convèncer a l'Ajuntament de la importància i la recuperació del refugi, que finalment es va obrir al públic l'any 2007.

La Valerie va impulsar altres campanyes de recuperació d'espais importants del barri i de la ciutat, com el teatre del Molino, o el rescatat de l'última sirena coneguda de la defensa antiaèria republicana, instal·lada al terrat de l'edifici de can Jorba, que acabava de ser adquirit per uns grans magatzems.

Tota aquesta feina va trigar molt a ser reconeguda públicament, Al principi, quan es visitava el refugi ningú explicava el paper de la Valerie en la seva recuperació.

La Valerie va morir el 2011 al mateix pis del Poble-sec on havia viscut tant de temps. Els amics i veïns van col·locar una foto seva a la porta del refugi recordant la seva feina.

Finalment, al març de 2023 l'Ajuntament va donar el seu nom a la plaça que hi ha davant del refugi i va instal·lar una placa a la porta del refugi reconeixent la seva tasca.